

Tale til Mangfoldskonferansen Håp og Tro i 1000 år – nasjonal livssynskonferanse i Levanger, 10. og 11. oktober 2011

Kjære ordfører, kjære mangfoldige Levanger, kjære alle sammen.

Tusen takk for å bli invitert. Det synes jeg er en stor ære.

Først av alt ønsker jeg å gratulere Levanger kommune med det første norske mangfoldmanifestet: ”Leve sammen”. I dokumentets første punkt heter det: ”*Vi vil bygge samfunnet vårt på norsk lov og ta avstand fra brudd på menneskerettigheter, vold, ulovligheter og maktmisbruk*”. Det at manifestet er forankret i menneskerettighetene synes jeg er klokt og viktig.

Jeg har fått i oppdrag å snakke om nettopp menneskerettighetene og vil starte med å ta dere bort fra Levanger, ut av Norge, og tilbake i tid.

Andre verdenskrig – startpunktet for de internasjonale menneskerettighetene

Historien er full av paradokser. Et av dem er at den verste og blodigste konflikten i menneskehetens historie – nemlig andre verdenskrig – skulle føre til noe av det viktigste som folk noensinne har skapt, nemlig de internasjonale menneskerettighetene.

I 1945 lå verden i ruiner og 60 millioner mennesker hadde mistet sine liv. Erfaringen med nazismens rasebarbari, levende formidlet gjennom blant annet filmene fra Buchenwald og Bergen-Belsen, viste for hele verden det moralske dypet som menneskeheten hadde nådd. Folk stilte seg spørsmålet: *Hvordan kunne dette skje – hvordan var det mulig?* De fant ut at én viktig årsak var den nazistiske statens ideologi som hevdet – og som baserte hele sin politikk på - lover og regler – at noen mennesker var mer verdt enn andre. Det sto klart for dem at når samfunn baseres på systematisk diskriminering og forskjellsbehandling, da trækker man på det mest verdifulle – nemlig menneskeverdet. *De forsto at når menneskeverdet forsvinner, da forsvinner også sivilisasjonen.*

I 1945 hadde verden erfart en sammenhengende 30 års kriseperiode. Første verdenskrig som begynte i 1914, ble etterfulgt av økonomiske nedgangstider i mellomkrigstiden og åpnet opp for ekstreme politiske ideologier. I 1945 hadde folk fått nok. Det lød det et rungende ”aldri mer!” i det internasjonale samfunn. Aktivismen og engasjementet var stort for å få reist et moralsk og juridisk rammeverk som kunne hindre nye kriger og skape fred.

FN ble etablert og mange satte sin lit til at denne nye globale organisasjonen skulle bli instrumentet verden trengte. Én viktig oppgave mente mange, var menneskerettighetene. Det måtte etableres et verdensomfattende system som skulle gjøre det ulovlig for statene å diskriminere og drepe egne innbyggere.

Og FN innfridde når den nedsatte en arbeidsgruppe - en menneskerettighetskommisjon - som fikk i oppdrag å utarbeide en ”International Bill of Human Rights”. Menneskerettighetene

skulle ikke bare snakkes om: de skulle defineres og det nødvendige maskineriet for realisering skulle kobles til!

Den fascinerende historien om hvordan menneskerettighetskommisjonen forhandlet seg frem til innholdet i Verdenserklæringen om menneskerettighetene – dokumentet som ble utgangspunktet for det moderne internasjonale menneskerettighetssystemet og som mange mener er det viktigste som FN noen gang har utarbeidet– er ikke så kjent som den burde.

FNs menneskerettighetskommisjon

Kommisjonen besto av statlige representanter fra hele verden. I tillegg til personlige kvalifikasjoner skulle det tas hensyn til geografi. Disse landene fikk oppdraget: *Australia, Belgia, Den hviterussiske sovjetrepublikk, Chile, Kina, Egypt, Frankrike, India, Iran, Libanon, Panama, Den filippinske republikk, Storbritannia, USA, Sovjetunionen, Uruguay og Jugoslavia.*

To år brukte kommisjonen på å utarbeide Verdenserklæringen om menneskerettigheter. De diskuterte, så tilbake i historien, stilte spørsmål til hverandre, lyttet og argumenterte. De konfererte med alle verdens religioner og sivilisasjoner. De kladdet og forkastet, og skrev utkast på ny. De medlemsstatene i FN som ikke var representert i kommisjonen fikk utkast på høring. Også frivillige organisasjoner, ja til og med enkeltindivider, kunne si sin mening.

Kommisjonens medlemmer var klar over oppdragets historiske viktighet. Og de forsto at skulle dokumentet få den betydningen de higit etter, måtte de aller fleste statene være enige slik at FN kunne vedta dokumentet.

Hver eneste artikkel og hvert eneste ord ble diskutert. Hvordan artikkel 1 kom til illustrerer disse spennende prosessene. Et av de tidlige forslagene til artikkelen lød som følger: *All men are born free and equal in dignity and rights. They are endowed by nature with reason and conscious and should act towards one another like brothers.*

Kommisjonens kvinnelige indiske representant Hansa Metha og danske Bodil Begtrup, som ledet sub-kommisjonen for kvinners status, var blant dem som protesterte mot forslaget: Det kunne jo ikke stå *all men*! Hva med kvinnene? Det tok noen måneder før argumentasjonen gikk inn, men etter hvert ble ordet "*men*" endret til "*all human beings*" og "*like brothers*", til det noe bedre "*brotherhood*".

Kommisjonen visste at om de henviste, eller ga forrang, til visse filosofiske, religiøse eller ideologiske prinsipper i artikkel 1, ja i erklæringen i det hele tatt, kunne dette medføre store vanskeligheter. Kommisjonen gjorde derfor alt de kunne for å unngå dette. Men, da den samlede FNs generalforsamling drøftet dokumentet høsten 1948, trengte spørsmålet seg likevel på. Flere land, deriblant Nederland og Brasil poengterte at man jo ikke kunne skrive et slikt viktig dokument uten å understreke at mennesket var skapt av Gud! De påsto at de fleste av verdens befolkning trodde på en Gud eller overjordisk skaper og foreslo derfor at ordlyden i artikkel 1 burde inkludere at mennesket er skapt i guds bilde.

Flere reagerte imidlertid kraftig på synspunktet og argumenterte motsatt. De hevdet at flertallet av menneskeheten slettes ikke var religiøse. Andre fremhevet det enkle poeng at siden ikke alle mennesker er religiøse, kunne formuleringen true den universelle tilslutningen til erklæringen. Spørsmålet kom aldri opp til votering. Etter hvert som den dype motstanden ble klar, ble forslaget trukket.

Verdenserklæringen om menneskerettighetene endte derfor opp som en sekulær erklæring. Og artikkel 1 ble lydende: *All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.*

Selv om erklæringen er sekulær i sin natur, blir det bekreftet i artikkel 18 at alle har rett til å tro på den religionen eller ha det livssynet de vil. Det ble godtatt at vi mennesker kunne ha våre uavhengige, individuelle tilnærminger til hva vi mener er de fundamentale sannheter.

Forhandlingene om artikkel 1 illustrerer et viktig kjennetegn ved Verdenserklæringen. Den er et kompromiss! Alle statene hadde fått noe, men alle hadde også gitt mye. Ingen var egentlig helt fornøyde med resultatet. MEN: Ut fra ulike ståsteder kunne de likevel enes om hovedtanken: et minste felles multiplum av toleranse og likeverd! Erklæringen ble til slutt bestående av 30 artikler og inkluderer sivile og politiske rettigheter og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

Da Verdenserklæringen ble vedtatt ved midnatt 10. desember 1948, fantes det for aller første gang i historien regler som gjaldt alle mennesker over hele verden og som statene høytidelig erklærte at de skulle respektere.

Menneskeverdet og likeverdet

Menneskerettighetene hevder at alle mennesker har det samme menneskeverd og derfor er likeverdige. Derfor skal vi selvsagt også ha de samme rettighetene. Så enkelt og så genialt er det! Uansett hvor vi kommer fra, hvilken hudfarge, nasjonalitet, tro – eller livssyn, politisk overbevisning - om vi er kvinner eller menn, unge eller gamle, har vi alle de samme rettighetene. Inkludert i budskapet - og noe som gjerne kan betones mer enn det gjøres i dag - er at menneskerettighetene beskytter retten til å være annerledes! De gir oss frihet til å være akkurat slik vi vil, men bare så lenge vi respekterer andres rett til det samme.

Hvorfor har jeg brukt tid på å fortelle om Verdenserklæringen om menneskerettigheter? Jo, fordi den har vist seg å være så utrolig levedyktig! Til og med i dag – nærmere 65 år senere – står den der som en slags fyrlykt i natten og viser retningen. Jeg tror at den har slik kraft fordi den viser oss hva som er sant og rett. Med sine 381 oversettelser, er den i dag verdens mest oversatte dokument.

Mange har lurt på hvordan menneskerettighetskommisjonen og FNs stater, med sine store forskjeller, klarte å bli enige? Den åpenbare forklaringen er at krigens erfaringer var så tett på. De hadde alle sett hva som kan skje når menneskeverdet blir tråkket på. Sannsynligvis ligger

det også i vår natur: *at når vi mennesker blir stilt ansikt til ansikt med "det aller verste", ser vi klarere hva det rette er.*

En annen årsak til enigheten er at de som jobbet frem dokumentet forsto betydningen av dialog! For å lykkes i sitt historiske fredsoppdrag skjønte de at de måtte snakke sammen, lytte til og respektere hverandre. Det felles målet ble viktigere enn hver og ens særegne kulturelle, religiøse eller politiske ståsted.

Menneskerettighetene har global støtte

Verdenserklæringen – som er et politisk og moralsk dokument, *men ikke juridisk bindende for statene* –, ble startpunktet for det omfattende internasjonale menneskerettighetssystemet som er utviklet siden 1948. Siden da har FN utarbeidet flere juridisk forpliktende konvensjoner om menneskerettigheter. Når statene binder seg til konvensjonene må de endre sine egne nasjonale lover slik at de harmonerer med konvensjonenes innhold, enten dette gjelder å styrke kvinner eller barns rettigheter, eller å arbeide mot rasisme eller tortur. Statene må også rapportere til FN om hvordan de realiserer sine forpliktelser. Alt skjer i åpne prosesser – og alt ligger på internett. I tillegg til dette omfattende konvensjonssystemet, finnes en rekke andre mekanismer som har som formål å påvirke statene til å respektere menneskerettighetene. I tillegg til FN-systemet er det utviklet regionale systemer i Europa, Amerika, Afrika og dels Midtøsten.

Så kommer kanskje det viktigste spørsmålet: Støtter statene opp under systemene? Den gode nyheten er at alle land har forpliktet seg til minst én av FNs konvensjoner om menneskerettigheter. Mer enn 80 % av alle FNs medlemsstater har bundet seg til mer enn fire. Antallet er hele tiden økende. Etter min oppfatning er dette det viktigste argumentet mot den stadige fremsatte påstanden om at menneskerettighetene er vestlige. Menneskerettighetene i dag har global støtte!

Den dårlige nyheten - som slettes ikke er en nyhet - er at systemet ikke er perfekt. For mange stater tar forbehold når de forplikter seg til konvensjonene (for det kan de gjøre) og mener ikke alltid det de sier. Det er mye dobbeltmoral ute og går. Menneskerettighetene er under press! Det har en svært negativ virkning på tilliten til menneskerettighetene når supermakten USA holder fanger internert uten lov og dom på Guantanamo-basen på Cuba og at de i 2011 viderefører den middelalderske praksisen med å henrette mennesker. Den tomme stolen i Oslo rådhus under Nobels fredsprisutdeling 10. desember i fjor, viste tydelig en annen stormakts sanne ansikt når det gjelder respekten for menneskerettighetene. Overalt i verden kan vi se at "krigen mot terror" blir brukt som påskudd av statlige myndigheter for mer kontroll og overvåking. Tusenvis av eksempler kan ramses opp som viser at menneskerettighetene brytes.

Nettopp i en tid der menneskerettighetene er under press, er det viktig at så mange stater som mulig aktivt støtter opp under systemet. Norge har alltid vært en aktiv pådriver, men har med rette fått noe kritikk de siste årene for ikke å være pådriver nok. Enda har ikke norske myndigheter ratifisert konvensjonen for funksjonshemmedes rettigheter og har også vært passive i forhold til det viktige arbeidet som gjøres i FN for å styrke barns rettigheter ved å

innføre en individuell klagerett til barnekonvensjonen. Norge må i sin menneskerettighetspolitikk ikke ta hensyn til egoistiske særinteresser. Vi må støtte opp under det menneskerettslige fellesprosjektet og vite at våre handlinger påvirker noe som er større enn oss selv. Av alle land i verden har Norge de beste muligheter til å lede an og bør derfor gjøre det. Målet må være å bli den beste jenta i klassen!

Respekten for menneskeverdet

Menneskeverdet må anerkjennes for å eksistere, har den norske filosofen Arne Johan Vetlesen sagt. Sjelden har disse ordene synes viktigere enn akkurat nå. Terrorhandlingene på norsk jord 22. juli viser at innsatsen for å øke respekten for menneskeverdet, og mot diskriminering og rasisme, er en kontinuerlig utfordring for alle samfunn. Hvem skulle trodd at noe slikt skulle skje her – i vårt fredelige og rike velferdsfelleskap?

Men kanskje er dette nettopp den store og paradoksale utfordringen - at jo bedre vi mennesker får det, jo mindre erfaring har vi med ”det aller verste”, og derfor ikke så klart ser hva ”det sanne og rette” er? Kanskje blir vi for opptatt av andre ting og står i fare for å sovne?

Et ordtak sier at den som ikke lærer av historien, må leve den om igjen.

Det fødes 200 000 mennesker på kloden hver eneste dag. Det er 150 i minuttet, mer enn 2 hvert sekund. Babyene kommer til verden uten kunnskap, språk eller moral. Fra naturens side er de likt utstyrt som steinalderbarna. *Det er hva de kommer til å lære som vil gjøre dem annerledes enn de barna som ble født for tusenvis av år siden.*

Noe av det viktigste vi bør lære nye generasjoner er å verne om menneskeverdet, ikke-diskrimineringsprinsippet og den viktige historien om menneskerettighetene. Denne kunnskapen er så viktig fordi den utfordrer den negative gruppetenkningen som vi så altfor lett blir fanget av og kan være så farlig. Veien er kort til diskriminering og forskjellsbehandling om vi baserer vår oppfatning av ”de andre” på forenklete stereotypier og fordommer. Forenklingen gjør oss dessuten så mye fattigere. Der det i virkeligheten finnes tusenvis av farger, ser vi verden i svart/hvitt.

Så - selv om det finnes nok av utfordringer, er jeg en ukuelig optimist på menneskerettighetenes vegne! I sin bok *”The History of human rights”* tar den amerikanske forskeren Micheline R. Ishay for seg menneskerettighetenes historie fra 5000 år tilbake og opp til i dag, fra den tiden da menneskerettighetene bare var en ideer til dagens konkrete juridiske forpliktelser for statene. Ishay viser at hver vunnet historisk fremgang for menneskerettighetene, har blitt etterfulgt av alvorlige tilbakeslag. Hennes poeng er imidlertid at de reaksjonære kreftene ikke klarer å utligne det som er vunnet i fortiden. Snarere viser det seg at historien bevarer den menneskerettslige gevinst, fordi hver nye generasjon bygger videre på håpet og det som forgjengerne har oppnådd.

Selv om veien har vært full av utfordringer – og fremdeles vil være det - har vi likevel kommet et godt stykke på vei på de 64 årene som er gått etter Verdenserklæringens tilblivelse.

Dersom man hever blikket ser tilbake i historien er det lettere å få øye på fremgang. For 100 år siden hadde ikke kvinner stemmerett. Årets fredsprisutdeling til de tre flotte kvinnene fra Liberia og Jemen - hvorav en faktisk er president - illustrerer poenget at verden går fremover på veldig mange måter!

Menneskerettighetene er en av de drivkreftene i historien som bidrar til denne positive utviklingen. Men for at systemet fortsatt skal ha fremgang må vi aktivt hegne om det! Og vi kan alle gjøre vårt hver på vår måte.

Når vi i Menneskerettighetsakademiet, den organisasjonen jeg leder, har kurs i inn- eller utland - enten det er for lærere, studenter, flyktningungdom og norsk ungdom - får alle diplomer! Til inspirasjon står det et lite sitat av Margaret Mead på diplommet: *Tro aldri at små grupper av mennesker ikke kan forandre verden. Faktisk er de de eneste som noen gang har forandret noe!*

Så – uten sammenligning for øvrig – i likhet med den lille gruppen mennesker i FNs menneskerettighetskommisjon, har også dere her i Levanger ved hjelp av god vilje og dialog, forhandlet dere frem til et Mangfoldmanifest, fundamentert i menneskerettighetenes ånd.

Med dette har også dere bidratt med en viktig stein, i grunnmuren til det store byggverket som heter fremtiden.

Til lykke med dagen og konferansen!
